

Pobresa i educació: un combat desigual

L'educació és un factor necessari (però no suficient) perquè tothom gaudeixi d'una igualtat real d'oportunitats. Sabem que l'element que té més impacte en la formació és el capital econòmic i cultural de les famílies. Si volem combatre, doncs, les desigualtats en educació, ja sabem per on hem de començar.

Text > **SEBAS PARRA NUÑO**, mestre de persones adultes, i **XAVIER BESALÚ I COSTA**, mestre i pedagog

L'escola per a tothom és filla de la Il·lustració, d'aquella voluntat d'alliberar les persones de les supersticions i els dogmes per tal que, guiades per la raó, esdevinguessin plenament autònomes i capaces de governar les seves vides. L'escolarització universal és, doncs, una aspiració que no té gaire més de dos-cents anys, tot i que al nostre país no es va fer realitat fins a la dècada dels vuitanta del segle passat. Les escoles i els instituts han estat i són, per tant, dispositius amb una voluntat profundament democràtica i emancipadora, nascuts per proporcionar a tots i cadascun dels individus la possibilitat de constituir-se com a persones lliures i independents, siguin quins siguin els seus condicionaments ètnics, geogràfics, econòmics, socials o culturals, i les seves característiques i capacitats físiques, psíquiques o intel·lectuals. L'educació bàsica té sentit per ella mateixa i aspira a proporcionar a tots els nois i noies aquells coneixements, competències, habilitats i valors que els permetin gaudir d'una vertadera igualtat d'oportunitats per fer front a les demandes del mercat laboral i de la vida en general. Però aquests esforços igualitaris, tot i els seus èxits indubtables, no han pas donat els resultats esperats, i s'ha acusat els sistemes educatius de reproduir i legitimar les desigualtats socioeconòmiques prèvies. No podem acceptar aquest determinisme, però sí que hi ha consens entre els especialistes a afirmar que l'escola tota sola no té prou

>> *El desarrelament brusc i, a vegades, la manca de formació bàsica fan de la joventut immigrada un grup social especialment complex.* (Foto: ANIOL RESCLOSA)

força per fer revertir les desigualtats familiars i que cal ajudar-la amb polítiques socials decidides si es vol evitar que la pobresa i la desigualtat d'origen no acabin també repercutint en els resultats escolars.

Així doncs, la vulnerabilitat educativa és, en primer terme, una conseqüència i un reflex de la vulnerabilitat de les famílies. El factor més determinant de la pobresa i l'exclusió social és encara avui la classe social, és a dir, la pertinença a famílies amb poc capital econòmic, social i cultural, i amb un estil de vida que afecta de ple les seves expectatives i els seus

hàbits alimentaris, culturals i de lleure. Les dades ens diuen, de manera sostinguda, que la població catalana en risc de pobresa està a l'entorn del 20 %, i que un 5 % d'aquesta viu en una privació material severa. Aplicat a les terres de Girona, estariem parlant de més de cent cinquanta mil persones i de més de trenta-vuit mil, en un i altre cas, repartides per tot el territori. Si ens fixem en la renda familiar disponible —els ingressos de què disposen les famílies per al consum o l'estalvi—, sabem també que a Girona hi ha unes quantes ciutats que no arriben a l'índex 75 (quan el de Catalunya és 100).

>> Protesta de Joves Migrats en Lluita a Girona per l'insoluble binomi «tenir papers per treballar o treballar per tenir papers». (Foto: ANIOL RESCLOSA)

Són, per aquest mateix ordre, Lloret de Mar, Salt, Castelló d'Empúries, Roses i Palafrugell; serien les que, en termes mitjans, tindrien més famílies en risc de pobresa.

Lloret de Mar, Salt, Castelló d'Empúries, Roses i Palafrugell serien les poblacions que, en termes mitjans, tindrien més famílies en risc de pobresa

El segon factor rellevant de pobresa i exclusió social avui a Catalunya és ser membre d'una família d'origen estranger. Aquests ciutadans comparteixen la vulnerabilitat de les famílies pobres, però hi sumen la seva situació administrativa i el fet de ser percebuts i, sovint, tractats com a elements estranys i potencialment perillosos. A les comarques de Girona, la població d'origen estranger és, en alguns pobles

i ciutats, superior al 25 % (a Catalunya és d'un 15 %). Serien, per aquest ordre, Castelló d'Empúries, Salt, Lloret de Mar, Sant Pere Pescador, Ullà, la Jonquera, l'Escala, Castell-Platja d'Aro, Pau, Roses, Vilamacolum, Palau-saverdera, Torroella de Montgrí, Figueres i Arbúcies.

Pobresa econòmica i immigració estrangera conflueixen, a més, en determinats pobles, barris, urbanitzacions, edificis i carrers, de manera que el territori de residència s'acaba convertint en un condicionant extraordinàriament potent i, de fet, en un nou factor d'exclusió social. Hi solen aparèixer processos de regressió urbanística, que afecten l'estat de conservació de les edificacions, la urbanització, la xarxa de serveis, els espais públics, els equipaments... Hi viuen ciutadans —la majoria estrangers, molts d'ells a l'atur— amb problemes econòmics i socials greus: d'accessibilitat viària, de transport públic, d'activitat comercial i de seguretat ciutadana... Tot plegat fa que siguin sectors percebuts i viscuts com a zones de

risc, perillosos, a vegades com a veritaders guetos. En el cas de la ciutat de Girona, parlariem de barris com Pont Major, Font de la Pólvara, Santa Eugènia o Can Gibert del Pla; de Figueres esmentariem els barris del Culubret i Bon Pastor o la Marca de l'Ham; d'Olot, els barris de Sant Miquel, Sant Roc o els Pisos Garrotxa... A totes les ciutats grans hi trobaríem zones amb aquestes característiques i aquest estigma.

El Departament d'Educació, conscient de les necessitats de l'alumnat per acabar la seva escolaritat obligatòria amb èxit, i atenent justament a les característiques socioculturals de les famílies, ha endegat dos programes per ajudar els nois i noies i els mateixos centres educatius a garantir que tothom aconsegueixi els resultats escolars que es consideren imprescindibles per seguir estudiant, si és el cas, o per inserir-se en el mercat laboral. El més antic —del 2004— és el denominat «Plans educatius d'entorn», veritaders plans comunitaris que operen des de fora de les escoles. Els trobem a Girona, Figueres, Blanes, Lloret de Mar, Olot, Salt, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, Banyoles, Roses, Torroella

de Montgrí, la Bisbal d'Empordà, Castelló d'Empúries, Ripoll i Maçanet de la Selva. L'altre programa és el de «Centres educatius de màxima complexitat», que dota aquestes escoles i instituts amb més recursos personals i materials que la resta. En aquests moments, tenen aquesta consideració centres de Salt, Figueres, Girona, Palafrugell, Lloret de Mar, Blanes, Olot, Roses, Maçanet de la Selva, Castelló d'Empúries, la Bisbal d'Empordà, Sant Feliu de Guíxols, Sant Miquel de Fluvià, Sant Pere Pescador i Torroella de Montgrí. Si ens hi fixem, totes les ciutats que compten amb un pla educatiu d'entorn —llevat de Banyoles i Ripoll— tenen centres considerats de *màxima complexitat*.

Fases del procés educatiu i desigualtats
L'educació infantil no és obligatòria, però en el segon cicle, que va dels tres als cinc anys, el 97 % dels infants estan

Hi ha centres educatius on més del 50 % de l'alumnat és d'origen estranger a Salt, Girona, Figueres, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, la Bisbal d'Empordà, Lloret de Mar, Roses...

ta especialment les famílies pobres i estrangeres i les que viuen en pobles petits i relativament allunyats d'altres poblacions més grans. Semblaria clara la necessitat d'una intervenció pública com més aviat millor. De fet, els països amb més equitat social es caracteritzen per les seves polítiques familiars, que fan que els infants puguin ser atesos des de molt aviat per institucions educatives i puguin començar la seva escolaritat obligatòria amb un desen-

escolaritzats. No és el cas del primer cicle, de zero a dos anys, que a més de no ser obligatori tampoc no és gratuït. L'escolarització s'hi ha estabilitzat entorn del 37 %. Amb un matís: els que més s'escolaritzen en aquestes edats són els fills i filles de les famílies amb més capital econòmic i instructiu. De fet, la taxa d'escolarització amb prou feines arriba al 9 % entre les famílies estrangeres. Aquí hi ha una primera font de desigualtat, que afec-

volupament cognitiu i una socialització primària adients.

Una segona font de desigualtat és l'accés als ensenyaments postobligatoris: el batxillerat, la formació professional i els ensenyaments de règim especial (d'idiomes, artístics —música, dansa, arts plàstiques, disseny, art dramàtic— i esportius). No tots els instituts ofereixen les diverses modalitats del batxillerat. I això obliga els estudiants —que, recordem-ho, són encara menors d'edat— a desplaçar-se si viuen en poblacions sense institut o si volen cursar una modalitat que no s'ofereix al seu centre de referència, amb totes les dificultats que comporta una xarxa de transport públic insuficient i cara. Aquest problema s'agreuja si es vol seguir algun cicle de formació professional, tant de grau mitjà com superior, amb vint-i-quatre famílies professionals i cent seixanta-dos cicles diferents. És lògic que una oferta tan extensa estigui molt distribuïda i que la necessitat de moure's gairebé sigui obligada. És semblant el que podríem dir de les escoles d'idiomes, els conservatoris o les escoles especialitzades...

Menció a part mereix la formació de persones adultes, que, amb dotze centres públics ordinaris i mitja dotzena de dependents de les corporacions lo-

>> L'atenció a la diversitat és bàsica per evitar diferències en l'edat escolar. (Foto: CÀRITAS)

cals, dibuixa un mapa similar al que es va tancar fa quaranta anys amb el Pla d'Ajut a l'Educació d'Adults de la Diputació de Girona. Les dificultats d'accés per a les persones adultes —dels setze anys en endavant— a les possibilitats de fer efectiu el seu dret a l'educació en els tres àmbits que proposa la llei —formació instrumental i bàsica (per compensar els dèficits formatius), formació per al món laboral (actualització i perfeccionament) i formació per al lleure i la cultura (per participar en la vida social)— són prou evidents, i no sembla pas que es puguin resoldre a curt termini.

Condicions d'escolarització

A Catalunya, hi opera una triple xarxa educativa, formada pels centres públics, els centres privats i els centres privats concertats. L'ensenyament obligatori és de pagament en els centres privats: la llibertat d'empresa empara la creació d'aquest tipus de negoci. A la pràctica, a les comarques de Girona hi ha molt pocs centres d'aquests, amb dues tipologies molt diferenciades: els centres d'elit i les escoles alternatives. Els centres públics són gratuïts, i en trobarem a totes les ciutats i pobles de la demarcació, llevat dels més petits. Els centres privats concertats són de titularitat privada, majoritàriament religiosa, però mitjançant el concert amb la Generalitat de Catalunya, que es fa càrrec del pagament del professorat i de les despeses ordinàries, es comprometen a actuar com si fossin centres públics, especialment pel que fa a l'admissió d'alumnat. A la pràctica, aquesta segmentació és font de desigualtat. En primer lloc, perquè els centres privats, concertats o no, es troben molt majoritàriament en les ciutats de més de deu mil habitants, de manera que una part significativa de la població en queda exclosa o es veu obligada a fer llargs desplaçaments. Segonament, perquè aquests centres, en el tram que va dels tres als dotze anys, fan una hora més de classe que els centres públics; al cap d'aquests nou anys, vol dir que els seus alumnes han cursat 1.575 hores més de classe, fet que equival gairebé a dos cursos sencers. En tercer lloc, perquè a la pràctica escolaritzen nois i noies de famílies amb un nivell socioeconòmic i cultural superior a la mitjana, fet que contribueix a la segregació escolar. I,

>> Un grup de MENA es va tancar a la UdG per exigir solucions als seus problemes.

(Foto: ANIOL RESCLOSA)

finalment, perquè en aquests centres concertats es paguen quotes mensuals i uns serveis addicionals (transport, menjador, etc.) que no estan a l'abast de tothom.

La segregació escolar fa referència a la concentració artificial d'un determinat tipus de població en un mateix centre educatiu, tot i que seria raonable i desitjable que tots els centres públics i privats concertats escolaritzessin una mostra representativa del seu entorn. Sabem de centres que concentren alumnat de famílies d'un nivell socioeconòmic i cultural elevat; de centres que concentren alumnat gairebé exclusivament gitano; de centres que escolaritzen en proporcions altíssimes alumnat d'origen estranger... Aquesta segregació no ajuda a millorar els resultats globals del sistema educatiu, però sobretot va en detriment de l'aprenentatge de la convivència entre persones diferents, que és el que trobem a totes les nostres ciutats i pobles. El Síndic de Greuges de Catalunya, que ha pro-

mogut el Pacte contra la segregació escolar, ha estudiat a fons aquest fenomen i ha mostrat com a Girona hi ha centres educatius on més del 50 % de l'alumnat és d'origen estranger: Salt, Girona, Figueres, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, la Bisbal d'Empordà, Lloret de Mar, Roses... I ha elaborat també un índex de dissimilitud, que mesura la desigualtat en la distribució de l'alumnat amb necessitats educatives específiques, en què la màxima igualtat equivaldria a 0 i la màxima desigualtat a 1. Amb un índex de més de 0,25 tenim Girona, Salt, Figueres, Blanes, Castell-Platja d'Aro, Palafrugell, Olot, Lloret de Mar i Sant Feliu de Guíxols.

Durant la Segona República, hi va haver la voluntat manifesta de fer que els edificis escolars fossin els més bells i funcionals de les ciutats i pobles, com a indicador de la importància que es donava a l'educació i també com a element educatiu en si mateix. Què hauríem de dir avui davant la multiplicació dels barracons

>> Les classes en línia poden crear una bretxa digital entre els alumnes. (Foto: CÀRITAS)

(mòduls prefabricats, en llenguatge oficial), més de tres-cents a les comarques de Girona? És acceptable que siguin una solució provisional i breu a problemes puntuals d'escolarització, si realment es dugués a terme una planificació acurada i una inversió suficient. Però no és pas així, perquè hi ha escoles i instituts que fa més de deu anys que funcionen en barracons, com seria el cas de Sant Julià de Ramis, de Forallac, de Vilafant i d'altres. En uns temps en què la imatge compta tant, en què es fan inversions milionàries de rendibilitat més que discutible, la presència sostinguda de tants barracons acaba essent un símbol ben expressiu de la importància que la societat dona a la formació de les noves generacions.

Resultats

Algunes dades de Catalunya (del 2015) a tenir presents: taxa d'idoneïtat (alumnat que fa el curs que li correspon per edat) als deu anys, 94 %; taxa d'idoneïtat als quinze anys, 76 %; taxa de graduació d'ESO, 84 %; taxa bruta de graduació de batxillerat, 52 %; taxa bruta de graduació de cicles formatius de grau mitjà, 23 %; taxa bruta de graduació de cicles formatius de grau superior, 30 %; població de divuit a vint-i-quatre anys que ni estudia ni treballa, 19 %; població de vint-i-cinc a seixanta-quatre anys que accedeix a la formació d'adults, 7 %.

Cal un canvi radical en matèria d'ajuts a les famílies, un augment dels recursos i un combat sostingut contra els factors que dificulten l'accés a l'educació i generen segregació i fracàs escolar

Què ens diuen aquestes dades? Primer: que amb només deu anys, ja hi ha un 6 % de l'alumnat que ha repetit algun curs, percentatge que puja al 24 % en acabar l'ESO. La repetició de curs —que, un cop més, afecta sobretot l'alumnat més vulnerable— simbolitza la insuficiència dels ajuts proporcionats i, a més, s'ha demostrat que és enormement ineficaç. Segon: que un 16 % de l'alumnat matriculat acaba l'escolaritat obligatòria sense haver assolit aquells sabers i competències que es consideren mínims i imprescindibles i que la societat s'havia compromès a garantir

per a tothom. Si filem més prim, ens adonarem que aquests percentatges es dupliquen en el cas de l'alumnat d'origen estranger. Tercer: que, pel que fa als ensenyaments postobligatoris, la taxa de graduació és molt baixa, de manera especial en els cicles formatius, senyal que alguna cosa important està fallant. Quart: és prou conegut que els índexs d'atur juvenil són insofribles; aleshores caldria fer tot el possible perquè els joves seguissin formant-se. I cinquè: la formació de persones adultes segueix essent la parenta pobre de tot el sistema educatiu, en uns temps tan canviants com els nostres, en què se'ns fa saber, per activa i per passiva, la necessitat de seguir aprenent al llarg de tota la vida.

Comptat i debatut, i mirant el futur amb esperança, només un canvi radical en matèria d'ajuts a les famílies més vulnerables, amb un augment considerable dels recursos que s'hi destinen, i un combat seriós i sostingut contra els factors que dificulten l'accés a l'educació i generen segregació i fracàs escolar podrien començar a fer revertir la situació actual i aconseguir de veritat que l'educació compleixi la funció social i cultural que li assignen les lleis: la igualtat de drets i oportunitats; el respecte als drets humans, a tots els éssers vius i al medi ambient; el reconeixement de la pluralitat lingüística i cultural; l'exercici de la ciutadania, i la participació amb actitud crítica i responsable.